

К. С. ШЕВЧУК

**ЕСТЕТИЧНЕ ПЕРЕЖИВАННЯ ТА ЙОГО
ЦІННІСТЬ У ПОЛЬСЬКІЙ ЕСТЕТИЦІ
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.**

Монографія

Рівне
2016

УДК 18(438)«19»

ББК 87.8

Ш 37

*Рекомендовано до друку ухвалою вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 6 від 30 червня 2016 року)*

Рецензенти:

Наконечна О. П., доктор філософських наук, професор;

Павлова О. Ю., доктор філософських наук, професор;

Шугаєва Л. М., доктор філософських наук, професор.

Шевчук К. С.

Ш 37

Естетичне переживання та його цінність у польській естетиці першої половини ХХ ст. : [монографія] / К. С. Шевчук. – Рівне : РДГУ, 2016. – 356 с.

ISBN 978-617-7328-28-4

У монографії проаналізовано основні підходи та позиції в розумінні естетичного переживання в польській естетиці першої половини ХХ ст. Основну увагу зосереджено на особливості концепцій естетичного переживання представників універсалізму і плюралізму. Осмислено зв'язок естетичного переживання та естетичної цінності як однієї з найбільш характерних рис учень польських естетиків згаданого періоду. Крім того, висвітлено значення запропонованих ними методологічних розв'язань для вирішення актуальних естетичних проблем, відтак окреслено їхню роль у становленні сучасної естетичної теорії та осмисленні мистецької практики початку – першої половини ХХ ст.

Книга адресована фахівцям у сфері філософії, естетики, культурології, антропології та психології естетичного сприйняття.

УДК 18(438)«19»

ББК 87.8

ISBN 978-617-7328-28-4

© Шевчук К. С., 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕСТЕТИЧНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ В ПОЛЬСЬКІЙ ЕСТЕТИЦІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.	11
1.1. Криза філософської естетики та зміна парадигми осмислення естетичного на початку – в першій половині XX ст.	11
1.2. Історико-філософський контекст польської естетики першої половини XX ст.	23
1.3. Методологічні засади аналізу естетичного переживання в польській естетиці першої половини XX ст.	48
РОЗДІЛ 2. УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ЕСТЕТИЧНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ В КОНЦЕПЦІЯХ РОМАНА ІНГАРДЕНА, ЛЕОПОЛЬДА БЛАУШТАЙНА І ГЕНРИКА ЕЛЬЗЕНБЕРГА	56
2.1. Феноменологічне схоплення естетичного переживання в концепції Р. Інгардена	57
2.2. Феноменологічний і психологічний підхід у концепції естетичного переживання Л. Блауштайна	89
2.3. Аксіологічний підхід у концепції естетичного переживання Г. Ельзенберга	107
РОЗДІЛ 3. ЕСТЕТИЧНИЙ ПЛЮРАЛІЗМ КОНЦЕПЦІЙ ЕСТЕТИЧНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ ВЛАДИСЛАВА ТАТАРКЕВИЧА, СТАНІСЛАВА ОССОВСЬКОГО Й МЕЧИСЛАВА ВАЛЛІСА	126
3.1. Історико-філософська реконструкція естетичного переживання В. Татаркевича	127
3.2. Соціологічна перспектива визначення естетичного переживання С. Оссовського	144

3.3. Герменевтичний підхід у концепції естетичного переживання М. Валліса	167
РОЗДІЛ 4. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕСТЕТИЧНОГО ПЕРЕЖИВАННЯ Й ЕСТЕТИЧНОЇ ЦІННОСТІ В ПОЛЬСЬКІЙ ЕСТЕТИЦІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.	200
4.1. Естетична цінність у концепціях прихильників універсальності естетичних переживань у польській естетиці першої половини ХХ ст.	205
4.2. Естетичні цінності у представників плюралізму в польській естетиці першої половини ХХ ст.	236
РОЗДІЛ 5. ЗНАЧЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ЕСТЕТИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. ДЛЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЕСТЕТИЧНОЇ ТЕОРІЇ І МИСТЕЦЬКОЇ ПРАКТИКИ 268	
5.1. Від арт-критики до теорії розуміння: аналітика мистецтва початку – першої половини ХХ ст. у концепціях представників польської естетики першої половини ХХ ст.	268
5.2. Аксиологічний горизонт естетичного переживання творів сучасного мистецтва в контексті польської естетики першої половини ХХ ст.	284
5.3. Вплив польської естетики першої половини ХХ ст. на подальший розвиток естетичної теорії	304
ПІСЛЯМОВА	322
БІБЛІОГРАФІЯ	327

ВСТУП

На початку ХХ ст. класична модель естетики, яка захищає автономію мистецтва, переживала кризу. Мистецька практика кінця ХІХ – початку ХХ ст. кидала виклик філософській естетиці. У зв'язку з цим для естетики ХХ ст. значущим виявилось питання про власну ідентичність, а відтак про її межі й методи. Разом із тим, постала необхідність пошуку адекватних критеріїв оцінки сучасної художньої творчості, яка здається позбавленою художніх якостей та цінностей, однак має певне естетичне значення.

Методологічні пропозиції вирішення проблем, із якими зіткнулася естетика на початку ХХ ст. знаходимо у працях представників польської естетики, зокрема: Романа Інгардена, Леопольда Блауштайна, Мечислава Валліса, Владислава Татаркевича, Станіслава Оссовського, Генрика Ельзенберга та ін.

Репрезентуючи різні напрямки (феноменологія, психологізм, гуманістика розуміння, сцієнтизм, логіко-семантичний аналіз та різні соціологічні й історичні підходи), всі вони займалися схожими естетичними проблемами. Усіх їх цікавило, передусім, питання засад естетичної теорії, яке вирішувалося зверненням до таких концептів, як «естетичне переживання», «твір мистецтва» і «естетична цінність». Основну роль при цьому виконує естетичне переживання, оскільки саме воно відкриває перспективу спілкування з твором мистецтва, можливість його інтерпретації та естетичного оцінювання.

Варто зазначити, що увага до проблематики естетичного переживання, характерна для естетичних досліджень кінця ХІХ – початку ХХ ст., пов'язана зі зростанням ролі в тогочасній філософії суб'єкта. Так, на провідній ролі в естетичному досвіді творчої особистості наголошували такі провідні напрямки, як феноменологія, герменевтика, психоаналіз тощо.

Визначення можливості естетичного переживання творів сучасного мистецтва є одним із найактуальніших питань естетичної теорії. Естетичне переживання як основа естетичного досвіду за-

вжди було однією з центральних проблем естетики як феноменології чуттєвості. У ХХ столітті відбулося переосмислення його онтологічного статусу. Естетичне переживання стало темою досліджень багатьох напрямків і шкіл, у межах яких застосовувалися різні методи та підходи. Крім того, естетичне переживання як об'єкт дослідження розглядалося як спекулятивно, так і емпірично чи навіть експериментально в межах спеціальних наук (психологія, соціологія, когнітивістика й теорія комунікації).

Філософське осмислення естетичного переживання має тривалу історію. В епоху античності естетичне переживання як споглядання (контемпляція) краси тіла, людських характерів тощо визначав Піфагор. Гедоністичне і катарсистичне значення естетичного переживання підкреслював Аристотель. На раціональному рівні естетичного переживання і відкиданні суто емоційного й суб'єктивного характеру сприйняття прекрасного наголошували стоїки Діоген Вавилонський і Панаїтій. У Плотіна концепція естетичного переживання пов'язана з концепцією мистецтва (мистецтво як безпосереднє пізнання духу в образах); результатом естетичного переживання є сильна емоційна реакція.

Середньовічні мислителі звертали увагу на багатоаспектність естетичного переживання. Зокрема, Аврелій Августин розрізняв в естетичному переживанні чуттєві й раціональні елементи; підкреслював значення налаштування суб'єкта, який має зайняти відповідну позицію, позбавлену корисливих мотивів. Тома Аквінський розвивав контемпляційну концепцію естетичного переживання, підкреслював при цьому значення інтелектуальних чинників.

Новочасні філософи свої дослідження присвячували переживанню реципієнтом прекрасного, що міститься у творах мистецтва і в природі. Виявляли зв'язки відчуттів і розуму (Н. Пуссен, Р. Декарт), наголошували на емоційності естетичного переживання (Т. Гобс, Д. Г'юм, Ж. Б. Дюбо і Дж. В. Гравіна), пов'язували характер естетичного переживання з пізнавальною роллю та змістом творів мистецтва (Дж. Забарелла, М. К. Сарбєвські і Дж. Віко). Про невиразний, інстинктивний характер сприйняття прекрасного твердив Г. В. Лейбніц (згодом цю точку зору підтримав О. Г. Баумгартен). Британські емпірики і «сентименталісти» (А. Е. К. Шефтсбері, Дж. Адісон, Ф. Хатчесон, Д. Г'юм, Е. Бьорк, Д. Гартлі) зауважували, що прекрасне полягає у «здатності викликати задоволення» і розпізнається завдяки смаку чи чуттєвому враженню.

У своїх працях І. Кант стверджує, що в результаті естетичного переживання формується одينية естетичне судження («судження смаку»), що домагається загального визнання. Модифікацією теорії І. Канта є концепція А. Шопенгауера, який естетичне переживання називає контемпляцією – апрактичним, безкорисливим спогляданням, що веде до втрати дистанції між суб'єктом і об'єктом, дає глибоке пізнання і, крім того, здатне усувати страждання.

У ХІХ–ХХ ст. естетичне переживання стало темою досліджень багатьох напрямків і шкіл, у межах яких застосовувалися різні методи та підходи. В аналізі естетичного переживання особливі заслуги слід приписати дескриптивній психології послідовників Ф. Brentano (до яких відсилалась Львівсько-Варшавська школа) та феноменології (передусім Р. Інгарденові, а також М. Гайгеру і М. Дюфрену).

Сучасна аналітична філософія, презентуючи антиесенціалістський підхід, займалася пошуком необхідних і достатніх умов естетичного переживання, здійснювала аналіз естетичних позицій чи реакцій. Д. Стольніц, Е. Вівас, Д. Госперс, М. К. Бердслі, Р. Стратон вважали естетичне переживання безкорисливою контемпляцією.

Під впливом О. Г. Баумгартена Б. Кроче зосереджував увагу на пізнавальних аспектах естетичного переживання.

Неотомісти (Д. Ж. Мерсьє, М. де Вульф, М. де Муннінк, Ж. Марітен, Е. Жильсон) підкреслювали складність естетичного переживання, участь у ньому як відчуттів, так і розуму.

Представники марксистської естетики звертають увагу, передусім, на суспільні та історичні передумови естетичного переживання, їх цікавлять переважно його позаестетичні функції; деякі з них до естетичного переживання застосовують поняття «колективного суб'єкта» (Л. Столовіч, Ю. Борев, С. Дзямський).

Важливе значення для розробки теоретико-методологічних засад дослідження естетичного переживання мали інтерпретації та розвиток ідей таких представників сучасної західної філософії: Г. Г. Гадамера, В. Дільтея, Е. Гусерля, Г. Шпета, М. Мерло-Понті, М. Гайдегера, М. Шелера, А. Шюца, Б. Вальденфельса, П. Рікера, А. Берлеанта, Ж.-П. Сартра, З. Фрейда, Г. У. Гумбрехта, Д. Лукача, Г. Зімеля, Дж. Ваттімо, В. Велша, Р. Шустермана, Ж. Рансьєра, Дж. Агамбена, Ж. Батая, М. Фуко, Ж. Дельоза, М. Бланшо, Ж. Бодрі-

йяра, Т. Манро, А. Річардса, Ч. Огден, Д. Д'юї, П. Шоленбергера, Т. Адорно, М. Хоркхаймера, Ж. Дерріда, В. Беньяміна, Дж. Коллінгвуда, У. Еко.

У Польщі аналіз естетичного переживання здійснювали такі дослідники, як С. Моравський, Б. Дземідок, А. Б. Стемпень, М. Голашевська, З. Маєвська, К. Вількошевська, А. Новак, П. Ярошинський, Б. Огороднік, Т. Костирко. Ціннісний аспект естетичного переживання творів сучасного мистецтва був предметом дослідження Я. Цішевської, Т. Пенкалі, Т. Школута, Є. Мізінської, С. Єдинака, С. Сиротюка, Л. Гостинського, Е. Боровецької, К. Політа, М. Островіцького, І. Ф'юта, Є. Щенної, В. Казімерської-Єжик, Г. Штабінського, П. Я. Пшибиша, Я. Зидоровіча, Г. Дзямського, А. Глутковської, П. Штабінської, К. Хмелецького, Ю. Ричек, А. Рейняк-Маєвської, З. Дзюбан, А. Волінської, А. Тишик.

У вітчизняній науці концептуалізацією розвитку естетичного займалися А. Канарський, І. Бичко, В. Мазепа, Л. Левчук, В. Панченко, Д. Кучерюк, О. Наконечна, О. Поліщук та ін. До проблематики естетичного переживання як основи естетичного досвіду звертаються такі українські дослідники: М. Попович, В. Босенко, Н. Єсипчук, В. Шинкарук, О. Яценко, В. Іванов, С. Кримський, С. Кошарний, В. Личковах, Т. Гуменюк, О. Оніщенко, Д. Скальська, Г. Чміль, Р. Шульга, О. Павлова, А. Богачов.

У польській естетиці першої половини ХХ ст. найбільш розвинуті концепції естетичного переживання знаходимо у працях тих її представників, що стоять на позиціях універсалізму, акцентуючи увагу на об'єктивних передумовах естетичного сприйняття і зауважуючи надісторичний сенс естетичних цінностей (Р. Інгарден, Л. Блауштайн і Г. Ельзенберг), а також на позиціях плюралізму, що вказують на множинність прояву естетичного (В. Татаркевич, С. Осовський і М. Валліс).

Комплексне дослідження вчень польських естетиків першої половини ХХ ст. орієнтоване на системний та ґрунтовний аналіз специфіки їхніх позицій і підходів, має враховувати динаміку розвитку естетичної теорії, зважати на витоки й методологічні установки напрямку, в межах якого формувалися концепції того чи того її представника, а також осмислювати значення репрезентованих ними ідей для подальшого розвитку естетики. Саме такий підхід дозволив нам виявити особливість кожної з проаналізованих концепцій естетичного переживання в польській есте-

тиці досліджуваного періоду, а також визначити специфіку вчень представників універсалізму і плюралізму. Крім того, на цьому шляху вдалося визначити загально-історичний контекст виникнення проаналізованих концепцій, виявити джерела впливів на їх формування, прихильність до певних теоретико-методологічних принципів.

Важливу роль у становленні, а деколи й еволюції поглядів польських естетиків відігравали дискусії, що відбувалися між ними щодо розуміння основних естетичних феноменів. Тому в цій роботі увагу присвячено також аналізу того діалогу (а інколи й палких суперечок), який відбувався між представниками польської естетики першої половини ХХ ст., що дозволяє кращому і більш повному схопленню їхніх позицій у вирішенні важливих для нашого дослідження питань.

Основна увага в цій роботі звернена на аналіз поглядів представників польської естетики досліджуваного періоду на предмет та передумови естетичного переживання, здійснену ними класифікацію основних його видів, виявлення ролі в ньому чуттєвих і раціональних чинників, а також окреслення його позаестетичних аспектів. Такі положення були об'єктом дослідження концепцій усіх польських естетиків, осмисленню яких присвячена ця робота. Можемо, таким чином, ствердити, що загальне уявлення про сутність і структуру естетичного переживання є чинником, що об'єднує їх учення. Натомість чинником, що розрізняє їхні концепції, є відмінність підходів і позицій у розв'язанні основних естетичних проблем. Виявлення особливості підходів представників польської естетики першої половини ХХ ст. є основною метою нашої роботи.

Визначальною характеристикою концепцій польських естетиків досліджуваного періоду є зв'язок естетичного переживання та естетичної цінності. Саме тому в цьому дослідженні підкреслюється значення аксіологічної перспективи в осмисленні естетичного переживання. При цьому аналіз ціннісного виміру естетичного переживання відобразатиме специфіку поглядів та позицій щодо цього питання представників універсалізму і плюралізму в польській естетиці першої половини ХХ століття.

Загалом, у роботі здійснено аналіз *цінності естетичного переживання й естетичного переживання як цінності*. Подібний підхід дозволяє осягнути сутність естетичного переживання як

такого, а також сприяє схопленню його загально-естетичного значення.

Особливістю концепцій польських естетиків першої половини ХХ ст. є прагнення осмислити новітні художні явища, що спричинили трансформацію сучасної естетичної свідомості. Аналітика проявів тогочасної художньої творчості, здійснена польськими естетиками, сприяє окресленню аксіологічного статусу естетичного сприйняття творів мистецтва першої половини ХХ ст., дозволяє осягнути витoki і сутність сучасних естетичних процесів, відкриває перспективу зближення естетичної теорії та мистецької практики. Тому важливою складовою цього дослідження є ґрунтовний аналіз поглядів польських естетиків на мистецтво початку – першої половини ХХ ст., а також осмислення ними тих проблем, з якими в цей час зіткнулася естетика. Здійснене дослідження в цілому спрямоване на осмислення досі актуальної проблеми ідентичності естетичного, сутність якого виявляється в аксіологічній площині.

Погляди польських естетиків щодо перспективи розвитку естетичної теорії, їхні підходи до розуміння мистецтва першої половини ХХ ст. і сьогодні становлять надзвичайний науковий інтерес, свідченням чого є увага сучасних дослідників до їхніх учень, періодичне перевидання їхніх праць, проведення конференцій і круглих столів (як у Польщі, так і за кордоном), присвячених аналізу їхніх концепцій.

Варто, однак, зауважити, що в Україні деякі з імен представників польської естетики першої половини ХХ ст. є малознаними. У наукових колах більш-менш відомими є вчення В. Татаркевича, Р. Інгардена і Л. Блауштайна, що пов'язане, насамперед, з наявними перекладами деяких їхніх творів російською й українською мовами. Останніми роками в Україні з'явилася низка досліджень естетики Р. Інгардена (Л. Левчук, Г. Грабович, К. Братко, Д. Скальська). Однак для осягнення цілісності естетичної теорії цього недостатньо. Вважаємо, що ця робота, спрямована на аналіз основних концепцій в польській естетиці першої половини ХХ ст., частково заповнить цю прогалину у вітчизняній науці, а також стимулюватиме появу нових досліджень відповідної проблематики.